

Modernization of the banking sector in the context of digitalization of the economy of Kazakhstan

Sholpan R. Abzhalelova^{1*}, Anoir D. Chelekbay¹

¹ *Kainar Academy, Almaty, Kazakhstan*

Abstract

The paper examines the transformations taking place in the financial sector that are caused by modern problems and opportunities of the entire industry, whether it concerns insurance, retail, banking or other financial services. At the same time, there are a number of specific tasks in each of these segments of the financial industry, depending on the level of maturity of digital transformation, the customer base, including the use of digital channels, new data warehouses, advanced analytics and the degree of digitization of these processes. The purpose of the study is to summarize the state of development of digital transformation, the experience of digitalization of the banking system, to identify problems and ways to overcome them. Special attention is paid to the current state and prospects for the development of innovative technologies in the banking sector of the economy of Kazakhstan. The methodology of the research was based on the study of the works of foreign and domestic authors using the method of systematic and comparative analysis, the method of statistical data processing, theoretical generalization of the sources studied. The modern digital banking system combines the advantages of two components: a new approach to customer service and the introduction of an effective operating model – both factors are incorporated by digitizing basic technologies, processes and structures. From the outside, customers benefit from price benefits with increased transparency and comparability of results. The findings of the study show how banks respond to these challenges and needs by providing immediate, high-quality interaction, and transactions are executed quickly and reliably.

Keywords: banking, analysis, forecasting, competition, financial crisis, financial economics, financial mediation, financial markets. banking crisis

Қазақстан экономикасын цифрландыру жағдайында банк секторын жаңғырту

Челекбай А. Д.^{1*}, Абжалелова Ш. Р.¹

¹ *Қайнар Академиясы, Алматы, Қазақстан*

Түйін

Мақалада қаржы саласында болып жатқан өзгерістер қарастырылады, олар сақтандыру, бөлшек сауда, банктік немесе басқа қаржылық қызметтерге қатысты ма, бүкіл саланың заманауи проблемалары мен мүмкіндіктеріне байланысты. Сонымен қатар, қаржы саласының осы сегменттерінің әрқайсысында цифрлық трансформацияның жетілу деңгейіне, тұтынушылар базасына, соның ішінде Цифрлық арналарды, жаңа деректер қоймаларын, кеңейтілген аналитиканы және процестердің деректерді цифрландыру дәрежесіне байланысты бірқатар нақты міндеттер бар. Зерттеудің мақсаты-цифрлық трансформацияның даму жағдайын жалпылау, банк жүйесін цифрландыру тәжірибесі, проблемалар мен оларды жеңу жолдарын анықтау. Қазақстан экономикасының банк секторындағы инновациялық технологиялардың қазіргі жағдайы мен даму перспективаларына ерекше назар аударылды. Жүргізілген зерттеу әдістемесі жүйелік және салыстырмалы талдау әдісін, деректерді статистикалық өңдеу әдісін, зерттелетін дереккөздерді теориялық жалпылауды қолдана отырып, шетелдік және отандық авторлардың еңбектерін зерттеуге негізделген. Заманауи цифрлық банк жүйесі екі компоненттің артықшылықтарын біріктіреді: тұтынушыларға қызмет көрсетудің жаңа тәсілі және тиімді операциялық модельді енгізу – екеуі де негізгі технологияларды, процестерді және құрылымдарды цифрландыру арқылы енгізілген. Сыртқы жағынан, тұтынушылар нәтижелердің ашықтығы мен салыстырмалылығының жоғарылауымен баға пайдасын көреді. Зерттеу нәтижелері банктердің осы сын-қатерлер мен қажеттіліктерге қалай жауап беретінін көрсетеді, бұл жедел, жоғары сапалы өзара әрекеттесуді қамтамасыз етеді және транзакциялар тез және сенімді орындалады.

Кілттік сөздер: банк, талдау, болжау, бәсеке, қаржы дағдарысы, қаржы экономикасы, қаржы делдалдығы, қаржы нарықтары. банк дағдарысы

Модернизация банковского сектора в условиях цифровизации экономики Казахстана

Челекбай А.Д.^{1*}, Абжалелова Ш.Р.¹

¹ Академия Қайнар, Алматы, Казахстан

Аннотация

В статье рассмотрены преобразования, происходящие в финансовой сфере которые обусловлены современными проблемами и возможностями всей отрасли, касается ли это страхования, розничной торговли, банковских или других финансовых услуг. В то же время, в каждом из этих сегментов финансовой отрасли существует ряд конкретных задач в зависимости от уровня зрелости цифровой трансформации, клиентской базы, включая использование цифровых каналов, новых хранилищ данных, расширенной аналитики и степени оцифровки данных

процессов. Целью исследования является обобщение состояния развития цифровой трансформации, опыт цифровизации банковской системы, выявление проблем и путей их преодоления. Особое внимание уделено современному состоянию и перспективам развития инновационных технологий в банковском секторе экономики Казахстана. Методология проведенного исследования базировалась на изучении трудов зарубежных и отечественных авторов с применением метода системного и сравнительного анализов, метода статистической обработки данных, теоретического обобщения исследуемых источников. Современная цифровая банковская система сочетает в себе преимущества двух составляющих: нового подхода к обслуживанию клиентов и введения эффективной операционной модели – оба фактора включены путем оцифровки базовых технологий, процессов и структур. С внешней стороны клиенты извлекают ценовую выгоду с повышенной прозрачностью и сопоставимостью результатов. Выводы исследования показывают, как банки отвечают этим вызовам и потребностям, обеспечивая немедленное, высококачественное взаимодействие, а транзакции выполняются быстро и надежно.

Ключевые слова: банк, анализ, прогнозирование, конкуренция, финансовый кризис, финансовая экономика, финансовое посредничество, финансовые рынки. банковский кризис

Кіріспе

Қазіргі кезеңде Қазақстанда банк қызметін одан әрі дамыту мәселелері бірқатар себептер мен факторларға байланысты өте өзекті болып қала береді. Алайда, жоғарыда келтірілген талдау көрсеткендей, банк секторының қазіргі жағдайы нашар. Мемлекет тарапынан Екінші деңгейдегі банктердің капиталына қомақты құйылғанына қарамастан, тұрақтандыру бағытындағы бұрылыс кезеңі туралы айту мерзімінен бұрын. Біздің ойымызша, банктік қызметтің қаржылық тұрақтылығы мен тұрақтылығын арттыру үшін қабылданған көптеген шаралар қысқа мерзімді сипатта болды және олардың себептерін жоймай, болған оқиғаларды қуып жету сияқты қабылданды. Әділдік үшін айта кету керек, 2017 жылы Қазақстан Республикасының қаржы секторын дамытудың 2030 жылға дейінгі үшінші тұжырымдамасы (бұдан әрі – тұжырымдама) қабылданды, онда мақсаттар мен міндеттер, сондай-ақ экономиканы дамытудың өзгермелі жағдайларында қаржылық орнықтылық пен бәсекеге қабілеттілікті арттыруға бағытталған банк секторын дамытудың негізгі қағидаттары мен жалпы тәсілдері айқындалды. Бұл тұжырымдама болашақта банк секторының қажетті жағдайына қол жеткізу мақсатында банк қызметін дамытудың жалпы бағыттарын айқындайды. Сондай-ақ, дағдарыстан кейінгі кезеңде ҚР-да банк қызметін одан әрі жетілдіру бойынша бірқатар заңдар, нормативтік актілер, ҚР Ұлттық Банкінің қаулылары, сондай-ақ қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету жөніндегі шаралар қабылданғанын атап өткен жөн.

Сондықтан экономикалық интеграция және жаһандану жағдайында қаржы секторының тиімділігін арттыру міндеті шеңберіндегі негізгі бағыттар банк

қызметінің тиімділігін арттыру және оның Қаржы нарығын "қайта жүктеудегі", сондай-ақ ел экономикасын жаңғырту мен цифрландырудағы ролін айқындады. Екінші жағынан, біздің ойымызша, белгісіздік факторы осы бағдарламалық құжаттардың орындалуына әсер етеді, өйткені қаржы нарығындағы, әсіресе банк секторындағы барлық ықтимал оқиғалар мен тәуекелдерді болжау мүмкін емес. Ішкі және дәстүрлі факторлар мен тәуекелдерге сыртқы, экономикалық қана емес, саяси да қосылады. Мысалы, Ресейге қатысты санкциялар енгізу, мұнай мен газдың әлемдік бағасының төмендеуі, саудадағы шектеулер және басқалары банк қызметіне және тиісінше біздің еліміздің экономикасына жанама әсер етуі мүмкін.

Әдістері

Біздің ойымызша, келесі бағыттар бойынша жүзеге асырылатын болады:

1 банктер үшін меншікті және Жарғылық капиталдың ең төменгі мөлшерін арттыру банк қызметін шоғырландыруға әкеледі. Бұл өз кезегінде банктік қызметтің тиімділігін арттыруға әкелуі керек. Банк жүйесі активтерінің және номиналды ЖІӨ көлемінің төмен арақатынасы банктерге ел экономикасындағы ірі жобаларды қаржыландыруға қатысуға мүмкіндік бермейді. Ал экономиканы жаңғырту ірі және ұзақ мерзімді кредиттерге мұқтаж. Сондықтан "чемпион-банктер" деп аталатындарды жүйе құраушы банктер негізінде олардың активтерінің абсолюттік шамасы бойынша сапалы өсуі арқылы да, сондай-ақ тиімді орта банктерді отандық және шетелдік серіктес банктермен синдикаттар құруға ынталандыру жолымен де қалыптастыру көзделіп отыр. Алайда, бұл құжатта атап өтілгендей, ірі банктер емес, орта банктер тобын дамыту қажет. Себебі орта банктердің бұл тобы жұмыс істеп тұрған 25 банктің 20-сына дейін ұсынылуы мүмкін және оларды қазақстандық банктер де, шетелдік банктердің еншілес ұйымдары да ұсына алады. Бұл ретте орта банктер тобы негізінен банктік бәсекелестіктің артуы жағдайында корпоративтік сектор үшін де, халық үшін де банктік қызметтердің барлық спектрін ұсынатын болады деген мақсат көзделеді.

2 ірі банктердің жүйе құраушы банктер ретінде дамуы олардың дербес әртараптандырылған қызмет стратегиясына сәйкес жүруі тиіс, бірақ бұл ретте ықтимал тәуекелдер ескерілуі және қадағалануы тиіс, өйткені олар қаржылық қызметтердің үлкен ауқымының ірі тұтынушы – клиенттеріне қызмет көрсетеді. Нарықтық қатынастар жағдайында банк қызметі тиімсіз болған жағдайда жүйе құраушы банктер тек банк секторында ғана емес, жалпы қаржы нарығында да жүйелік дағдарысқа әкелуі мүмкін.

3 банк секторында бәсекеге қабілеттілікті күшейтуге экономиканы жаңғырту және цифрландыру ықпал ететін болады, өйткені цифрлық экожүйеге интеграциялау жаңа мобильді технологиялар мен басқа да интернет-технологияларды пайдалану арқылы банк қызметтерінің сапалы жаңа деңгейіне көтеруге мүмкіндік береді. Жалпы алғанда, банк қауымдастығы нарықтың әртүрлі субъектілері арасындағы өзара есеп айырысу процестерін жеделдетуге мүмкіндік беретін жаңа технологияларды сынақтан өткізу және енгізу бойынша эксперименттік алаң ролін атқаруда. Коммерциялық банктер инновацияларды, IT

жүйелерін дамытуға мүдделі, өйткені банк операцияларының 90%-ға жуығы онлайн режимінде өтеді.

Банк секторындағы бәсекеге қабілеттілікті күшейту және қазіргі заманғы банк қызметтерінің сапасын арттыру халықаралық интеграция және БЭЖ - ке қатысушы елдердің бірыңғай Қаржы нарығын құру шеңберінде де қажет.

Ол үшін қазіргі кезеңде нарықтық қатынастар жағдайында ҚР Ұлттық Банкінің елдің бас мегарегуляторы ретіндегі қызметін күшейту қажет, атап айтқанда:

- Екінші деңгейдегі банктердің баланстарын "жаман" деп аталатын, проблемалық кредиттерден тезірек тазарту жөніндегі мәселені шешу;

- Банк акционерлеріне бақылауды күшейту және мемлекет емес, олардың есебінен капиталдандыруды қамтамасыз ету;

- өз қызметінде бас мегарегулятор ресми бақылау мен қадағалаудан тәуекелге бағдарланған қадағалауға көшуі тиіс. Яғни, бұл ҚР Ұлттық Банкі жағдайды құтқару қиын және кейде мүмкін емес болған фактілерді қуып жету үшін емес, бұзушы банктерге ескерту шараларын қабылдауы керек дегенді білдіреді;

- банктерді теңгемен қорландыруды қамтамасыз етумен, әсіресе орта және ұзақ мерзімді қорландыру бөлігінде жағдайды түбегейлі өзгерту қажет. Өйткені қаржы нарықтарында нарықтық қатынастарды арттыру жағдайында сыртқы көздерді тарту күтілмейді;

- жоғарыда аталған міндеттерден басқа, БЭЖ – ке қатысушы елдердің бірыңғай қаржы нарығына кіру жағдайында ҚР Ұлттық Банкінің алдында банк қызметін реттеу және қадағалау бойынша бірыңғай стандарттарды үйлестіру, әзірлеу бойынша жұмыс тұр. Бұл банктер үшін жарғылық және меншікті капиталдың ең төменгі мөлшері бойынша талаптарды жоғары деңгейде ұстау, экономика мен қаржы жүйесіне тән тәуекелдерге барабар банктер капиталының жеткіліктілігі нормативтеріне қойылатын талаптарды белгілеу және банктердің бәсекеге қабілеттілігін қолдау сияқты мәселелерге қатысты;

- БЭЖ-ке қатысушы елдердің банк жүйелері құрылымының ерекшелігін ескере отырып, Базель III стандарттарына толық көшу.

Осылайша, Базель III стандарттарына көшу процесінің аяқталу кезеңіне қазақстандық банктерді капиталдандырудың артуы депозиторлардың сенімін арттыратын болады, инвесторлар мен рейтингтік агенттіктерді бағалау кезінде оң фактор болады және тиісінше қорландыруды тарту құнына әсер ететін болады.

Қаржы нарықтарындағы нарықтық қатынастар жағдайында исламдық қаржы құралдарын пайдалана отырып, дәстүрлі банктік қызметке балама ретінде исламдық қаржыландыру мен банкингті дамыту қажет. Сонымен қатар, 2018 жылы Қазақстан Республикасының ДСҰ-ға кіруі дамыған исламдық банк жүйесі бар ДСҰ-ға мүше елдер үшін отандық нарықтың қолжетімділігін ашуға мүмкіндік берді. Өйткені ислам банкингін дамыту өз қызметін исламдық қаржыландыру қағидастарына сәйкес жүзеге асыратын эмитенттер мен инвесторларды отандық бағалы қағаздар нарығына тартуға ықпал ететін болады. Ислам банктерінің үлесі Қазақстан Республикасының банк жүйесі активтері көлемінің 3-5% -і құрауға тиіс.

Қазақстан Республикасының қаржы секторын дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасында айқындалған міндеттерді іске асыру ашылу жағдайында 2020 жылдан кейін Қаржы нарығы сегменттерін сапалы дамыту үшін негіз болады

БЭЖ аумағында ДСҰ және ортақ Қаржы нарығын құру шеңберіндегі "қаржы шекаралары". Тұтынушылардың кең ауқымының қаржылық қызметтеріне қол жеткізу, олардың қаржылық сауаттылығын арттыру, мүдделерінің қорғалуы және қаржы нарығына қатысушылардың жинақтарының сақталуы қамтамасыз етілетін болады. Мұның бәрі Қазақстан Республикасының әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына кіруі үшін қосымша жағдайларды қамтамасыз етеді. Осы Тұжырымдама деректеріне сәйкес 2020 жылға қарай 2020 жылға қарай мынадай нысаналы бағдарларға қол жеткізу жоспарланып отыр: банктердің активтері мұнай емес ЖІӨ-нің кемінде 80% -, несиелі портфельін құрайды

- мұнай емес ЖІӨ-нің кемінде 60% - ы, бұл олардың экономиканы қаржыландыруға, әсіресе мемлекеттік даму бағдарламаларына қатысуын кеңейтуді көздейді. Бұл мәндер шетелдік банктердің қазақстандық нарыққа ауқымды кеңеюін шектеу, отандық қаржы жүйесін сақтау және шетелдік қаржы институттарының оған қол жеткізуін толықераықтандырудан отандық банктердің шығындарын азайту үшін ең аз қажетті деп бағаланады. Сондықтан мұнда тағы бір міндет туындайды – ҚР банк секторының құрылымында үлесі 50% -. құрайтын шетелдік банктердің еншілес филиалдарымен бәсекелестікте отандық банктердің қаржылық тұрақтылығы мен тұрақтылығын қамтамасыз ету.

Алайда, біздің ойымызша, нарықтық қатынастар жағдайында банк секторы бойынша нысаналы бағдарларға қол жеткізбеу қаупі бар, бұл, ең алдымен, ірі отандық кәсіпорындардың ауқымды қарыздарымен байланысты, әсіресе мемлекеттің қатысуымен және сыртқы нарықтардағы даму институттары. Нәтижесінде отандық банк жүйесі шағын және орта бизнес пен халық үшін ғана сұранысқа ие болып қала береді, олардың әлеуеті "сабын көпіршігін"үрлемей банктердің белсенділігін айтарлықтай арттыруға мүмкіндік бермейді. Ал экономиканы жаңғырту үшін экономикаға кредиттер беру үшін жеткілікті ресурстары бар ірі отандық банктер талап етіледі. Мұның бәрі Қазақстан Республикасының әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына кіруі үшін қосымша жағдайларды қамтамасыз етеді.

Қорландырудың қысқаруы және оның құнының ұлғаюы, тұтынушылық сұраныстың төмендеуі және рентабельді жобалардың тапшылығы жағдайында банк бизнесі экономиканың нақты секторын Кредиттеу процесінде тиімсіз болды. Дағдарыс кезеңінде мемлекет бүкіл қаржы жүйесі мен экономиканың тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатында банктерді қолдауға мүдделі. Бұл шараларды уақтылы қабылдамау экономикалық делдал ретінде банктерге деген сенімді төмендетуі мүмкін, бұл экономиканың тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін қажет.

Осы проблемаларды шешу экономиканы банктер тарапынан толыққанды кредиттеуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Көптеген қатысушылар үшін банк секторын сауықтыру ауыр процесс болуы мүмкін, өйткені ол акционерлердің қосымша инвестицияларын немесе басқа ойыншылармен шоғырландыруды қажет

етеді. Қазір секторда кейбір банктер өздерінің классикалық несиелеу функцияларын орындай алмайтын жағдай бар.

Нәтижелер

Банк секторының қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік шаралар үш негізгі бағыт бойынша жүзеге асырылады:

1) ресімделген қадағалаудың тәуекелге бағдарланған қадағалауға көшуімен қадағалау іс-қимылының сапасы мен жеделдігін арттыру үшін реттеушілік және қадағалау ортасын өзгерту;

2) жүйе құраушы банкті сауықтыру;

3) ірі банктерді капиталдандыру жөніндегі шаралар.

Бағдарламаға қатысқысы келетін банктер үшін критерий кем дегенде 45 млрд теңге меншікті капиталдың болуы және акционерлердің ынтымақты қатысуы болды.

Қазақстанның банк секторын сауықтыру бағдарламасы елдің қаржы жүйесі мен экономикасы үшін әлеуметтік маңызы бар ірі банктерді мемлекеттік қолдауды көздеді. Мемлекеттік қолдаудың базалық қағидаты мемлекеттің Ұлттық Банк және банк акционерлері атынан ынтымақты қатысуы болып табылады. ҚР Ұлттық Банкі өз қаражаты есебінен банктердің акционерлері тарапынан капиталдандыру шартымен банктерге ұзақ мерзімді қарыз беруді қамтамасыз етеді. Бұл шаралар қажет, өйткені бүгінде Қазақстанның қаржы-кредит секторында банктерді біріктіру процестері байқалады.

Бағдарламаның бірінші бағыты банктер акционерлерінің ортақ жауапкершілігі қағидатына негізделген, оған сәйкес банктер Ұлттық Банкпен банкті акционерлер тарапынан кезең-кезеңімен (2 жыл ішінде) капиталдандыру туралы Жеке қайта капиталдандыру жоспарларын жасасады. Қолдау ауқымы әр Банкпен Жеке анықталады және банктердің ықтимал шығындарына және акционерлердің Банкті капиталдандыру қабілетіне байланысты болады.

Бағдарламаның екінші бағыты заңнамалық деңгейде тәуекелге бағдарланған қадағалауды жедел бақылау және қолдану, аудиторлық ұйымдар мен бағалау компанияларының жауапкершілігін күшейту жөніндегі талаптарды бекітумен байланысты. Ұлттық Банктің реттеуші-қадағалау функцияларын күшейту банктер активтерінің сапасына, байланысты тұлғалармен мәмілелер жүргізуге, кепілмен қамтамасыз етуге, провизияларды Бағалау жөніндегі тәсілді біріздендіруге, сондай-ақ қаржы нарығындағы аудиторлық компаниялар мен бағалаушылардың қызметін реттеуді қатаңдатуға қойылатын талаптарды арттыруға бағытталатын болады.

ҚР банк секторын сауықтыру бағдарламасы Ұлттық Банкке банктердің баланстарын "уытты" активтерден тазарту бойынша жұмыс жүргізуге мүмкіндік берді. Банктер активтерінің сапасын міндетті тәуелсіз кешенді бағалау – стресстестілеу көзделген. Банктер портфелінің сапасы бұл елдің және оның қатысушыларының қаржы нарығының болашағы тәуелді болатын негізгі сәттердің бірі. Бұл бағалау инвесторлар үшін де, депозиторлар үшін де қажет, олар белгілі бір банктегі жағдай нормативтерді орындаумен қатар, реттеуші лицензияға ие

екенін түсінуі керек – бұл банктегі жағдай алаңдаушылық туғызбайды және бұл мәселеге қосымша, айталық, тәуелсіз көзқарасты қажет етеді. Нәтижелері қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету, жыл сайын кемінде 300 млрд теңге сомаға экономиканы кредиттеуді ұлғайту, банк секторын капиталдандыруды ұлғайту есебінен қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету болды.

Қазақстанның қаржы секторын дәйекті сауықтыру және тереңдету мақсатында проблемалардың бірін, атап айтқанда, қазақстандық банктердің көпжылдық осалдығын еңсеру қажет.

Қазақстанның банк жүйесін дамытудың перспективалық бағыты мемлекеттік-жекешелік әріптестік және индустриялық – инновациялық даму жобаларын тікелей қоса қаржыландыру арқылы мемлекеттік бағдарламаларды іске асыруға Екінші деңгейдегі банктерді белсенді тарту болады. Қазақстанның банк секторының болашағына халықаралық нарықтағы оқиғалардың дамуы және Ресеймен және Беларусьпен одақта бірыңғай экономикалық кеңістіктің (БЭК) дамуы әсер етеді. Тиісінше, екінші деңгейдегі банктердің бәсекеге қабілеттілігі мен тұрақтылығын арттыру мемлекеттің басым міндеті болып қала береді.

Қазіргі жағдайда екінші деңгейлі банктер экономикалық қайта құру процесінде маңызды рөл атқарады. Банк жұмыс барысында клиенттердің банктік қызметтерге деген қажеттіліктерін қанағаттандыруға және шаруашылық жүргізуші субъект ретінде өз қызметін қамтамасыз етуге бағытталған белгілі бір операциялар мен мәмілелер жасайды. Экономиканың нақты секторын дамытудағы жетістік көбінесе олардың жұмысының тиімділігіне байланысты. ЕДБ шағын және орта бизнес сегментіне қайта бағдарланды, оған шағын және орта бизнес субъектілерін қолдау жөніндегі түрлі мемлекеттік бағдарламалар да ықпал етеді, соның арқасында банктер қаржылық жаһандану жағдайында қажетті қорландырумен қамтамасыз етіледі.

Банктер экономикалық агенттердің несиеге деген сұранысын қанағаттандыру үшін экономикадағы ресурстарды қайта бөлу саясатын әлі тиімді жүргізуде. Экономика салаларын Кредиттеу теңгерімсіз, несие портфелінің сапасы төмен, негізінен өндірістік емес сала кредиттеледі. Соңғы жылдары қазақстандық банктер қысқа мерзімді жоғары кірісті және жоғары тәуекелді тұтынушылық кредиттерді беруге көбірек көңіл бөлді, бұл экономикалық жағдай нашарлайтын болса, жоғары кредиттік тәуекелдерге әкелуі мүмкін.

Бірақ ҚР Ұлттық Банкі қабылдайтын шаралар жұмыс істемейтін кредиттерді қысқартуға бағытталған, олардың болуы банктердегі тәуекел – менеджменттің төмен деңгейін, топ – менеджерлердің төмен кәсібилігін көрсетеді. Несиелер тиімсіз бөлінеді: негізінен өндірістік емес салаға, саудаға, түпкілікті өнім жасалмайтын және нақты ЖІӨ өспейтін әртүрлі сауда – ойын-сауық орталықтарының құрылысына.

Банк секторын сауықтыру процесін аяқтау үшін 2022 жылғы 1 тамыздан бастап ҚР Ұлттық Банкі жүргізетін банк активтерінің сапасын тексеру (AQR) жергілікті және шетелдік қатысуы бар 14 ЕДБ халықаралық стандарттары бойынша тәуелсіз бағалауды айқындайды, оның қорытындысы бойынша алдағы 2-3 жылға арналған арнайы іс-шаралар жоспары жасалады.

Енгізілген тәуекелге бағдарланған қадағалауды және активтердің сапасын бағалауды ескере отырып, Қазақстанның банк жүйесінің тұрақтылығы мен дамуын қамтамасыз ету жөніндегі жаңа тәсілдер іске асырылатын болады. Пруденциалдық реттеу шеңберінде ҚР Ұлттық Банкі кепілсіз тұтынушылық кредиттер беру кезінде банктердің меншікті капиталына қойылатын талаптарды арттыратын болады. Бұл банктерді агрессивті несиелесу саясатын жүргізуге ынталандырады.

ХВҚ қызметкерлерінің пікірінше, мемлекеттің қолдауына қарамастан, елдің банк секторы қызмет көрсетілмейтін несиелердің жоғары үлесімен әлсіз болып қала береді. ХВҚ орта және ірі банктердің активтерінің сапасына сыртқы бағалау жүргізуді қолдайды, бұл капиталдың жеткіліктілігін бағалаудың негізгі құралы болып табылады. Бұл әрі қарайғы іс-қимылдарды айқындауға мүмкіндік береді және банк секторының көптен күткен нығаюының негізін қалауға тиіс.

Цифрландыру – әлемдік тренд. Қазақстан цифрландыруға дайын. Банктер 24/7/365 форматында клиенттерге онлайн қызмет көрсетуге көшті. Енді банк шоттарын, төлем карталарын, депозиттерді ашу, несиелер алу үшін филиал – банк кеңсесіне келудің қажеті жоқ. Қызметтер онлайн түрде көрсетіледі. Осы мақсаттарда бірқатар банктер биометриялық технологияларды пайдаланады: дауысты тану, фото немесе бейне сурет негізінде бетті сканерлеу. Дәстүрлі және цифрлық банкингі салыстыру кесте 1-де көрсетілген.

Кесте 1 – Дәстүрлі және цифрлық банкингі салыстыру

Дәстүрлі банк	Цифрлық банк
Клиент туралы барлық тәжірибе мен білім банктің белгілі бір қызмет көрсету нүктесінде, филиалында шоғырланған	Клиент және клиент тәжірибесі туралы білімнің фокусы клиенттің өзі болып табылады
Банктің филиалы немесе кеңсесі клиентпен өзара әрекеттесудің бастапқы нүктесі болып табылады	Клиенттің өзі банкпен өзара әрекеттесуді қалай бастау ыңғайлы екенін тандайды, байланысты бастау үшін кеңсеге келудің қажеті жоқ.
Филиалға дейінгі қашықтық маңызды, клиент банкке физикалық түрде жетуі керек	Клиент физикалық түрде кез келген жерде бола алады, банк кеңсесіне дейінгі қашықтық маңызды емес
Цифрлық қызметтер – бұл клиентке қызмет көрсетілетін филиал қызметінің кеңейтімі	Сандық қызметтер филиалға қарамастан тұтынушыларға қызмет көрсету моделінің орталығында
Өнімдер мен қызметтер стандартталған	Өнімдер мен қызметтер клиенттің қажеттіліктеріне сәйкес әзірленеді
Тұтынушы білімі мен қызмет көрсету тәжірибесі қызмет көрсету арнасына байланысты әр түрлі болуы мүмкін	Оmnikanal, клиент туралы тәжірибе мен білім қызмет көрсету арнасына қарамастан бір сәтте жинақталады
Ескертпе: [5, 3 б.] әдебиеттері негізінде құрастырылған	

Банктердің баланстарының тұрақтылығын, сондай-ақ олардың операцияларының рентабельділігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ету жөнінде кешенді шаралар қабылдау қажет болады. Активтердің сапасын бағалау барысында қосымша капиталдандыру қажеттілігі анықталуы мүмкін; кез келген мемлекеттік қолдау қолданыстағы акционерлердің және ХВҚ қызметкерлерінің пікірінше, бюджет қаражатынан (ҚР ҰБ емес) қатысқан жағдайда ғана жүйе құраушы және өміршең банктерге ғана ұсынылуы тиіс. ХВҚ-ның пікірінше, сатып алынған активтердің құнын қайта бағалау мемлекеттік қордың проблемалық активтерді іске асыруын жандандыруға ықпал етуі мүмкін.

Талқылау

Транзакциялық бизнес есебінен пайыздық емес кірістердің өсуі, сондай-ақ банктердің (digital bank) финтех бағыттарының дамуы кредиттеудің төмен нәтижелерін жабуға мүмкіндік береді. Алайда, барлық банктерге digital-ға толық көшу қажет емес. Көптеген банктер табиғаты бойынша классикалық банктер болып табылады және сол күйінде қалады. Несиелік өнімдер мен депозиттерге әрдайым сұраныс болады, ал транзакциялық бизнес қосымша ретінде жүре алады. Қолданба арқылы емес, банкке физикалық түрде келіп, менеджерден кеңес алғысы келетін клиенттер санаты қалады. Классикалық банктер клиенттер үшін бәсекелестік күресте цифрландыру трендтерінен қалыс қалмауы керек.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, қазіргі кезеңде нарықтық қатынастардың банктік қызметке әсерін төмендету факторларының бірі банктік қызметтер мен операцияларды цифрландыру және жаңғырту, банк саласына инновациялық технологиялар мен цифрлық сервистерді енгізу болып табылады деп айтуға болады. Банктік қызметтерді цифрландыру банк мекемелерінің экономикадағы қаржы делдалдары ретіндегі барлық функцияларын орындауына жауап береді және тиісінше оны жаңғыртуға ықпал етеді. Клиенттерге физикалық және заңды қызмет көрсету келесі бағыттар бойынша жүзеге асырылады:

1) Интернет және мобильді құрылғылар арқылы клиенттермен өзара әрекеттесу арналары мен тәсілдерін кеңейту арқылы;

2) клиенттерге қызмет көрсету үшін интернет-банкинг және мобильді банктік қосымшалар арқылы қашықтықтан банкинг жүйесін пайдалану;

3) заңды тұлғалар мен жеке тұлғалардың төлемдерін банктердің кеңселеріне қажетсіз бармай және қағазсыз қызмет көрсетуге көшпей қашықтықтан арналар арқылы жүргізу;

4) 24/7/365 форматында онлайн режимінде клиенттерге қызмет көрсетуге біртіндеп көшу, яғни 24 сағат, аптасына 7 күн, жылына 365 күн;

5) клиенттерді сәйкестендіру үшін нақты уақыт режимінде, оның ішінде азаматтар арасындағы ұялы телефон нөмірі бойынша мобильді құрылғыны пайдалана отырып төлемдер жүргізуге мүмкіндік беретін жаңа буын мобильді төлем платформалары қолданылады, бұл ретте қол жетімділік, жылдамдық, қолданудағы ыңғайлылық қамтамасыз етіледі, төлемдерді қабылдауды ұйымдастыру үшін қымбат стационарлық инфрақұрылымды ұстау қажеттілігі жоғалады.

Банк қызметін цифрландыру және жаңғырту экономиканың өзін жаңғыртуға да ықпал етеді, бұған мынадай фактілер дәлел бола алады:

1) елімізде күн сайын цифрлық банкинг жүйесі арқылы 6 млрд. теңгеге жуық сомаға халықтың 400 мыңнан астам қолма-қол ақшасыз транзакциялары жүргізіледі;

2) бизнес субъектілерінің қаржылық транзакцияларының 70% - ы электрондық (қашықтықтан) банктік сервистер арқылы да жүргізіледі;

3) Интернет және мобильді банкинг жүйелері арқылы операциялардың көлемі POS-терминалдар арқылы қолма-қол ақшасыз төлемдердің көлемінен асып кетсе;

4) төлемдерді автоматты есепке алуды және орындауды іске асыру үшін банктердің әкімшілік айыппұлдар, салықтық берешек және әлеуметтік төлемдер бойынша берешек және мемлекеттік органдар жүйелеріндегі өзге де ақпарат туралы ақпаратқа қол жеткізуін іске асыру жөніндегі бірқатар интеграциялық процестер іске асырылады;

5) төлем карточкаларымен қолма-қол ақшасыз төлемдер санының өсуімен қатар электрондық ақшамен жасалатын операциялар санының өсуі байқалады;

6) қаржылық қызметтердің жаңа цифрлық экожүйесін қалыптастыру процесі белсенді жүріп жатыр, заңды тұлғалардың банктік шотты онлайн ашу және электрондық үкімет порталы арқылы оларды мемлекеттік тіркеу кезеңінде міндетті сақтандыру шартын жасасу үшін сервис іске қосылды, яғни жаңадан құрылатын заңды тұлға бір электрондық рәсім шеңберінде мемлекеттік тіркеуден өте алады, өз қалауы бойынша банктік шот аша алады осындай сервисті ұсынатын және өз қызметкерлерін сақтандыратын Екінші деңгейдегі банктер;

7) қаржылық қызметтерді қашықтықтан алу мүмкіндіктері Клиентті қашықтықтан сәйкестендіру тетігін енгізу халықты, оның ішінде Қазақстанның шалғай аудандарында тұратын халықты банктік сервистермен қамтуды кеңейтуге мүмкіндік береді;

8) цифрлық қаржы инфрақұрылымын дамыту және клиенттерге қызмет көрсетуді онтайландыру мақсатында Қазақстан Ұлттық Банкі Банк қоғамдастығымен бірлесіп қаржылық және мемлекеттік қызметтер көрсету процесін автоматтандыру үшін қаржы ұйымдарының мемлекеттік органдармен электрондық өзара іс-қимылына көшуді, клиенттерді қашықтықтан сәйкестендіру тетігін енгізуді, жедел, жедел төлемдер үшін инфрақұрылым құруды және басқа да бірқатар инфрақұрылымдық шараларды іске асырады, оның ішінде перспективада электрондық қаржы қызметтерінің ашық экожүйесін құруға бағытталған. Атап айтқанда, барлық банктер тарапынан мемлекеттік органдарға бюджетке қабылданған төлемдер туралы хабарламаларды жолдау бойынша сервис мемлекеттік қызметтерді жедел көрсету үшін төлем басталған сәттен бастап 15 минут ішінде іске асырылды;

9) жедел (жылдам) төлемдер жүйесін ұйымдастыру үшін банктердің әртүрлі қашықтықтан қызмет көрсету арналарын пайдалана отырып, оңайлатылған сәйкестендіргіш-ұялы телефон нөмірі бойынша әр түрлі банктердің клиенттері арасында төлемдер мен ақша аударымдарын жүргізуді қамтамасыз ету бөлігінде банктер үшін жаңа есеп айырысу – клирингтік тетікті енгізу бойынша жұмыс

белсенді жүргізілуде. Бұл қаржы ұйымдары көрсететін цифрлық қызметтер спектрін кеңейтуге ықпал етеді.

Осылайша, аталған шаралар экономиканы жаңғырту міндеттеріне сәйкес келетін қаржы секторындағы сервистер деңгейін сапалы арттыру үшін интеграцияланған цифрлық ортаны, қаржы институттарының, клиенттер мен мемлекеттік органдардың тиімді өзара іс-қимылын құруға негіз болады. Сонымен қатар, қазіргі заманғы банктердің орнына жасанды интеллектті қолдана отырып, таныс бөлімшелері мен есеп айырысу-кассалық бөлімдері жоқ виртуалды, онлайн-банк түріндегі банк қызметінің жаңа нысаны келеді. Банктік қызметтің бұл түрі қазірдің өзінде бар.

Болашақта өз бизнесін сақтап қалған әрбір банк өмір сүруге емес, дамуға бағытталуы керек. Осыған байланысты бірқатар мәселелерді шешу қажет. Банк саласын көбею процесіне байланысты даму мен қажеттіліктерді қанағаттандырудың стратегиялық мақсаттарына бағындыру. Банк өнімдерін өндіру және сату шарттарын түзету.

Банктер негізгі қаржы институттары ретінде оның даму деңгейін көрсететін "Экономика айнасы" ретінде әрекет етеді. Банк секторы мемлекеттің ұлттық экономикалық мүдделері мен қаржылық тұрақтылығын қорғауда маңызды рөл атқарады. Банк секторының басым болуымен Қазақстанның қаржы жүйесі моделінің тұрақтылығы банктердің өз саясатының тәуекелге бағдарлануына және салмақтылығына байланысты. Банктер тартатын қаржы қаражаты ел экономикасының нақты секторын дамытуға жұмыс істеуге тиіс. Банктік несиелеу экономикалық өсудің көзі болып табылады. Кәсіпкерлер мен халық үшін қаржы ресурстарының қолжетімділігін қамтамасыз ету маңызды болып табылады. Қазақстан банктері экономикалық өсудің катализаторы болуға тиіс.

Осылайша, нарықтық қатынастар жағдайында оның бәсекеге қабілетті және тұрақты жұмыс істеуін қамтамасыз ету, ел экономикасының нақты секторындағы банктердің кредит беруінің өсуін қалпына келтіру мақсатында ҚР банк секторын дамыту проблемаларын кешенді шешу қажет. Осы үрдістің орнықтылығын сақтау үшін алдын ала жарияланбаған күмәнді қарыздардың үлесі жоғары банктерді капиталдандыру қажет. Банктік қызмет көрсетудің инновациялық технологияларын қолдану, активтердің сапасын арттыру, корпоративтік басқару мен тәуекел - менеджменттің төмен деңгейіне байланысты банктік тәуекелдер мониторингін күшейту орынды.

Қорытынды

Қазіргі жағдайда Қазақстан Республикасының жетекші коммерциялық банктері өздерінің кіріс базасын кеңейту, рентабельділік пен бәсекеге қабілеттілікті арттыру мақсатында өз клиенттері үшін операциялар мен қаржылық қызметтердің кең ауқымын орындауға ұмтылады. Бұл ретте банк қызметін дамыту клиенттер мен банктің өзі үшін ең аз шығындармен жаңа қаржылық қызметтер көрсетуді, клиенттерге қажетті қызметтерге қолайлы бағаларды пайдалануды көздейтінін есте ұстаған жөн.

Осыған байланысты өзгермелі экономиканың дамып келе жатқан қажеттіліктеріне жауап бере алатын икемді банктік қызмет ерекше маңызға ие. Қаржылық қызметтер нарығындағы бәсекелестік банктік қызметтің сандық және сапалық сипаттамаларына да әсер етеді.

Халыққа дәстүрлі банктік операцияларды орындаумен қатар - депозиттерге қаражат тарту, несиелер беру және халыққа есеп айырысу-кассалық қызмет көрсетуді жүзеге асыру-біздің еліміздегі қазіргі заманғы банк институттары электрондық қызметтерді, клиенттердің тапсырысы бойынша маркетингтік зерттеулерді, валюталық операцияларды, басқа да қызметтерді, оның ішінде сенімгерлік, ақпараттық-анықтамалық консультациялық, қор және басқа да қызметтерді орындай бастайды. Халыққа қызмет көрсететін банктердің рөлін жандандырудың маңыздылығы ең аз шығындармен максималды нәтижеге, клиенттердің банктік қажеттіліктерін барынша қанағаттандыруға, жеке тұлғалардың банктік сапасын жақсартуға, банктік операциялардың спектрін кеңейтуге және олардың өзіндік құнын төмендетуге ықпал ету болып табылады.

Бүгінгі таңда коммерциялық банктер кез - келген елдің несиелік және қаржылық жүйесінің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады деген қорытынды жасауға болады. Олар несие капиталы нарығында үстем жағдайға ие. Олардың дамыған елдің экономикасындағы қызметінің ауқымы шынымен де орасан зор. Бұл идеяны коммерциялық банктер арқылы өтетін ақша ағындарының статистикасы береді. Банктің өз функцияларын жүйелі түрде орындауы және тұтастай алғанда ел экономикасының тұрақтылығы негізделетін іргетас жасайды. Операциялардың әр түрін орындау банктің арнайы бөлімдерінде шоғырланғанымен және қызметкерлердің арнайы тобы жүзеге асырғанымен, олар өзара байланысты.

Осылайша, банктер шаруашылықта тауар айналымы мен есеп айырысуды ұйымдастыру үшін қолданылатын төлем құралдарын құрудың ерекше қабілетіне ие. Бұл қолма-қол ақшасыз айналымның негізі болып табылатын чек және басқа шоттарды ашу және жүргізу туралы. Экономика жақсы реттелген ақшалай есеп айырысу жүйесінсіз өмір сүре алмайды және дами алмайды. Осы есептеулерді ұйымдастырушы ретінде банктердің маңызы зор. Банктің күші ойластырылған стратегияда: ол Үлкен емес, әмбебап, сенімді және ең бастысы үнемді болуы керек. Ол үшін, менің ойымша, банк ұсынатын қызметтерді әртараптандыру, өз клиентін іздеу және оның қажеттіліктерін мұқият зерделеу қажет - өйткені көбінесе сәттіліктің құпиясы ең қарапайым қызметтерді дәстүрлі емес ұсынуда жатыр: қарым-қатынас мәдениетінде, клиентке қамқорлық жасауда, оған қажетті және уақтылы кеңес беруде, ұсыныстарда.

Осыған байланысты, банк қызметінде активтердің сапасын жақсарту және тартылған қаражат базасын ұлғайту, тәуекелдерді азайту мақсатында активтер құрылымын әртараптандыру бойынша жұмыстар жүргізу көзделіп отыр. Банк мынадай басымдықтарды айқындады: әрбір филиалда және дирекцияда бизнесті дамыту және нығайту, Қазақстан Республикасының барлық өңірлерінде клиенттерге жоғары сапалы қызмет көрсету міндеттерін шешуге қабілетті команда құру; пассивті базаның өсуі; жұмыс істейтін активтердің барынша пайдасы мен тиімділігіне қол жеткізу. Бұдан басқа, банкті капиталдандыруға, Жаңа

акционерлерді тартуға, банктің облигацияларын орналастыруға көп көңіл бөлінеді деп жоспарлануда.

Корпоративтік бизнес саласында Банк экономиканың стратегиялық салаларында: мұнай-химия, көлік, құрылыс, машина жасау және т.б. клиенттік базаны дамытуға ұмтылады. Өңірлерде негізгі міндеттердің бірі филиалдық желіні нығайту және дамыту болып табылады. Барлық құрылымдық бөлімшелерде бірыңғай техникалық және әкімшілік саясат іске асырылатын болады, олардың сенімділік, қауіпсіздік және функционалдылық деңгейі артады. Кадр саясаты саласында Банк персоналдың біліктілігін арттыруға, корпоративтік мәдениеттің қазіргі заманғы нормаларын, сондай-ақ персоналды ынталандыру және мансаптық өсу қағидаттарын енгізуге бағытталған нысаналы бағдарламаларды әзірлеуді және іске асыруды көздейді. Банк басшылығы Банктің серпінді және жоспарлы даму стратегиясын ұстанатын, озық банк технологиялары негізінде банктік қызметтердің толық спектрін көрсететін қаржы мекемесі болатынын белгіледі.

Жоғарыда айтылғандар Қазақстанның банктік ортасындағы бәсекелестіктің әлсіз көрінетіндігін растайды, алайда оның шиеленісу үрдісі қазірдің өзінде бетпепет келеді. Аман қалу үшін қазақстандық банктер клиенттер үшін тек бір - бірімен ғана емес, сондай-ақ бүгін емес, ертең Қазақстан аумағында жұмысын бастайтын ірі шетелдік банктермен де барған сайын қатаң күрес жүргізуге мәжбүр болады. Осыған байланысты қызметтерді дамытудың және Қазақстанның коммерциялық банктері жұмысының кірістілігін арттырудың маңызды бағыттары мыналарды: клиенттерге есеп айырысу-кассалық қызмет көрсетуді жақсартуды, шетел валютасындағы, сондай-ақ теңгедегі шоттар бойынша қолма-қол ақша қаражаттарына және басқа да төлем құралдарына қажеттілікті қанағаттандыруды; банктің және оның клиенттерінің бағалы қағаздарымен операциялар жүргізуді қамтамасыз ететін қызметтер болуы мүмкін; инвестициялық және жекешелендіру бағдарламаларын іске асыру; азаматтарға шоттар жүргізу және құндылықтарды сақтау түрінде қызметтерді енгізу; сақтандыру, аудиторлық, лизингтік және басқа да операциялар мен қызметтерді дамыту. Әрине, бұл қызметтерден түсетін кірістер кредиторлық немесе валюталық операциялардан түсетін кірістермен салыстырғанда онша маңызды емес, бірақ оларды банк клиенттеріне көрсету оның беделін, тартымдылығын, оның ішінде банктің жеке клиенттері үшін де арттырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Лисак Б. И. Коммерциялық банктердегі тәуекелдерді басқару жүйелері туралы // Қазақстан банктері. – 2012. – № 3. – С. 16-21.

2 Базель III. [Электрондық ресурс]. Қолжетімді: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D0%BB%D1%8C_III (өтінім берілген күні 19.05.2023).

3 Қазақстан банктері бір жылда 1,3 триллион теңге таза пайда тапты. [Электрондық ресурс]. Қолжетімді: https://forbes.kz//finances/finance/aktivyi_bankovskogo_sektora_rk_v_2021_godu_vyir_osli_na_20/ (өтінім берілген күні 19.05.2023).

4 Русанов Ю. Ю., Бадалов Л. А., Маганов В. В., Русанова О. М. Банковский менеджмент: учебник: для высших учебных заведений. – Москва: Магистр, Инфра-М, 2017. – 477 с.

5 Тавасиев А. М., Алексеев Н. К. Банковское дело: словарь официальных терминов с комментариями. – Москва: ИТК, 2017. – 651 с.

6 Милуков А.И., Пенкин С.А. Денежно-кредитная политика как фактор роста российской экономики // Банковское дело. — 2011. — № 1. – С. 180-187.

7 Арынова Ж. З. Қазақстанның коммерциялық банктерінің қаржылық нәтижелерін басқарудың мәні мен міндеттері // Қазақстан банктері. – 2011. – № 1.

8 Сейтенова З. Банк ұйымдарының тәуекелдері // Қазақстанның бағалы қағаздар нарығы. – 2015. – № 2. – С. 12-15.

9 Стец Е.О. Банковские риски и банковские операции, что является следствием, а что причиной? // Дайджест-Финансы. – 2002. – № 2., Т. 86. – С. 2-3.

10 Есбергенова Б. М. Экономиканың қаржы-кредит секторындағы тәуекел факторларын зерттеу // Қазақстан банктері. – 2014. – № 12. – С. 22-23.

11 Банктің пруденциялық нормативтерінің және сақталуы міндетті өзге де нормалары мен лимиттерінің нормативтік мәндері мен оларды есептеу әдістемелерін, капиталының мөлшерін және Ашық валюталық позицияны есептеу қағидалары мен оның лимиттерін белгілеу туралы. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Басқармасының 2017 жылғы 13 қыркүйектегі № 170 қаулысы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2017 жылғы 12 қазанда № 15886 болып тіркелді. [Электрондық ресурс]. Қолжетімді: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1700015886> (өтінім берілген күні 19.05.2023).

12 Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі. ҚР микроқаржы ұйымдарының ағымдағы жағдайы, 2022 ж. 1 қаңтардағы. [Электрондық ресурс]. Қолжетімді: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/documents/details/291540?lang=ru> (өтінім берілген күні 19.05.2023).

13 Отчет Национального банка Республики Казахстан за 2021 год. Утверждено Указом Президента Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. Доступно: <file:///C:/Users/User/Downloads/ARNB2022RU0401.pdf> (дата обращения 19.05.2022).

14 "Қазақстан Республикасының "жасыл экономикаға" көшуі жөніндегі тұжырымдама туралы" Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 30 мамырдағы № 577 Жарлығына түсіндірме. [Электрондық ресурс]. Қолжетімді: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/T1300000577> (өтінім берілген күні: 19.05.2023).

15 National project "Green Kazakhstan", approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan. [Electronic resource]. Available: <https://www.undp.org> (date of application: 12.05.2023).

16 Forrester Research: How IT is changing the banking sector. [Электронный ресурс]. Доступно: <https://www.tadviser.ru/index.php> (дата обращения 19.05.2023).

Information about the authors

***Sholpan R. Abzhalelova** – Mr. Sc. (Econ.), Associate Professor, Head of the Department of Economics and business, Kainar Academy, Almaty, Kazakhstan. Email: abzhalel.2004_1979@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2188-6280>

Anoir D. Chelekbay – Dr. Sc. (Econ.), Professor, Department of Economics and Business, Kainar Academy, Almaty, Kazakhstan. Email: isamus@mail.ru

Авторлар туралы мәліметтер

***Абжалелова Ш.Р.** – м.ғ.к., доцент, Экономика және бизнес кафедрa меңгерушісі, Қайнар Академиясы, Алматы, Қазақстан. Email: abzhalel.2004_1979@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2188-6280>

Челекбай А.Д. – э.ғ.д., профессоры, Экономика және бизнес кафедрасы, Қайнар Академиясы, Алматы, Қазақстан. Email: isamus@mail.ru

Сведения об авторах

***Абжалелова Ш.Р.** – м.э.н., доцент, заведующий кафедрой Экономики и бизнеса, Академия Кайнар, Алматы, Казахстан. Email: abzhalel.2004_1979@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2188-6280>

Челекбай А.Д. – д.э.н., профессор, кафедра Экономики и бизнеса, Академия Кайнар, Алматы, Казахстан. Email: isamus@mail.ru